6.10.2015
Työelämä- ja tasa-arvovaliokunta
Pro-tukipiste ry

Harmaa talous ja ihmiskauppa

Tämä puheenvuoro käsittelee harmaata taloutta ja ihmiskauppaa ihmiskaupan uhrien parissa tunnistamis- ja tukityötä tekevän kansalaisjärjestön näkökulmasta. Pro-tukipiste ry tuottaa matalan kynnyksen sosiaali- ja terveyspalveluita ja oikeudellista neuvontaa seksi- ja erotiikka-alalla työskenteleville ja seksuaalisen hyväksikäytön tarkoituksiin tapahtuvan ihmiskaupparikosten uhreille. Raha-automaattiyhdistyksen rahoittamassa ihmiskaupan uhrien tukityössämme toimimme vuosittain noin 10 – 20 ihmiskaupparikoksen uhriksi tunnistetun ihmisen kanssa. Suomalaisista kansalaisjärjestöistä Rikosuhripäivystys ja Monika-Naiset liitto ry kohtaavat tukityössään enemmän työvoiman hyväksikäyttöön liittyvää ihmiskauppaa.

Ihmiskaupparikollisuuden paljastumiseen ja selvittämiseen vaikuttaa keskeisesti se, onko rikoksen uhri valmis puhumaan asiasta. Ihmiskaupan uhrien aseman parantaminen on tärkeää ihmiskaupparikollisuuden ja muun harmaan talouden torjunnan kannalta. Tässä puheenvuorossa tuodaan esiin ihmiskaupan uhrien tunnistamisen ja tukemisen kannalta keskeisiä huomioita.

Tunnistetut ihmiskauppatapaukset Suomessa

Ihmiskauppaa ja sen kaltaista hyväksikäyttöä on Suomessa havaittu lukuisilla aloilla, vaikka mielikuvat usein liittyvätkin prostituutioon linkittyvään ihmiskauppaan. Valtion ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään otetaan vuosittain päälle viitisenkymmentä ihmiskaupan uhriksi tunnistettua ihmistä. Suomessa tunnistetaan kansainvälisesti verraten hyvin työvoiman hyväksikäyttöön liittyvää ihmiskauppaa. Auttamisjärjestelmään ohjautuu enemmän työperäisen ihmiskaupan kuin seksuaalisen hyväksikäytön tarkoituksiin tapahtuvan ihmiskaupan uhriksi joutuneita ihmisiä. Virallisesti tunnistetut seksuaalista hyväksikäyttöä kokeneet ihmiskaupan uhrit ovat etupäässä uhriutuneet Suomen ulkopuolella ja paettuaan hakeneet apua Suomesta. Muutamia ihmisiä vuosittain tunnistetaan Suomessa tapahtuneen seksuaalisen hyväksikäytön tarkoituksiin tapahtuvan ihmiskaupan uhreiksi. Lisäksi Suomessa on tunnistettu ihmiskauppaa, joissa ihminen on pakotettu rikolliseen toimintaan tai ihmiskauppa liittyy pakkoavioliittoon.[1] Valtion auttamisjärjestelmän uhrilukujen ulkopuolelle jäävät ne ihmiskaupan uhrit, jotka tunnistetaan mutta eivät hakeudu auttamisjärjestelmään ja esimerkiksi järjestöissä mahdollisiksi ihmiskaupan uhreiksi tunnistetut ihmiset, jotka eivät halua edetä asiassaan viranomaisteitse.

Ihmiskaupan uhrien taustat ovat moninaisia. Auttamisjärjestelmään kuluvana vuonna päässet uhrit ovat edustaneet 15 eri kansalaisuutta[2]. Osalla uhreista hyväksikäyttöä on tapahtunut useammassa maassa oleskellessa ja ihmiskaupparikokset ovat usein muutoinkin valtioiden rajat ylittäviä. Myös suomalaisia valtaväestön edustajia on joutunut ihmiskaupan uhreiksi niin Suomessa kuin ulkomailla. Tekijät ovat olleet sekä valtaväestöön lukeutuvia suomen kansalaisia että ulkomaalaisia. Joskus tekijä ja uhrit edustavat samaa etnistä tai alakulttuurista ryhmää, jolloin hyväksikäyttö voi jatkua hyvin eristäytyneesti muusta yhteiskunnasta. Osa Suomessa havaitusta ihmiskaupparikollisuudesta näyttää järjestäytyneeltä

[1] Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän tilannekatsaus 1.7.2015.
[2] Mt.

rikollisuudelta, osassa tapauksista tekijöiden ja uhrien välillä on esimerkiksi perhe-, parisuhde- tai sukulaisuussidos.

Tunnistetut työperäiset ihmiskauppatapaukset ovat Suomessa liittyneet esimerkiksi ns. etnisiin ravintoloihin sekä maatalous- ja rakennus-, siivous- ja puutarha-alaan. Työperäisen ihmiskaupan on Suomessa havaittu liittyvän haavoittuvassa asemassa olevien ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttöön ja muuhun harmaaseen talouteen, kuten rahanpesuun ja pimeän työvoiman käyttöön. Hyväksikäytön kohteeksi joutuneet ulkomaalaistaustaiset uhrit eivät yleensä uskaltaudu puhumaan tilanteestaan ulkopuolisille, oli sitten kyse työperäisestä tai seksuaalisen hyväksikäytön tarkoituksiin tapahtuvasta ihmiskaupasta.[3]

Uhrit vaikeasti tavoitettavissa

Ihmiskaupassa sekä tekijöillä että uhreilla on useimmiten tavoitteena saada toiminnasta taloudellista hyötyä ja toimeentuloa. Sekä tekijöillä että uhreilla on vahvat motiivit pitää toiminta salassa. Uhreja saatetaan eristää, heidän kulkemistaan ja puheluitaan valvotaan ja heitä on voitu pelotella esimerkiksi työsuhteen tai oleskeluluvan menettämisellä tai väkivallalla. Myös uhrien omaisiin voidaan kohdistaa uhkaa ja erilaiset velkasidokset ovat yleisiä ja pitävät uhrit kiinni hyväksikäytössä. Osa uhreista on voinut joutua itse osalliseksi rikolliseen toimintaan ja pelkää osuutensa ilmituloa. Osa erityisesti heikoista ja köyhistä lähtökohdista tulevista ihmisistä eivät koe tai tunnista itseään rikoksen tai hyväksikäytön uhreiksi. Orjuuttavatkin olosuhteet voidaan kokea paremmiksi kuin tilanne lähtömaassa. Toiminta ja ”työsuhteet” voidaan myös naamioida hyvin tavanomaisiksi, jolloin rikosten paljastuminen on hyvin epätodennäköistä – ”kaikki on hyvin paperilla”.

Uhrit eivät näistä syistä yleensä itse hae apua, vaan pelkäävät kontakteja valtayhteiskuntaan ja viranomaisiin. Tämän vuoksi muun muassa järjestöillä on mahdollisuus toimia ikään kuin siltana marginaalisessa asemassa olevien ihmiskaupan uhrien ja viranomaisten välillä. Erityisesti työvoiman hyväksikäyttöön liittyvän ihmiskaupan ennaltaehkäisyssä, uhrien tavoittamisessa sekä rikollisten vastuuseen saattamisessa ammattiyhdistysliikkeellä on merkittävä rooli. Olisi tärkeää, että tietoa oikeuksista ja avun hakemisen mahdollisuuksista saataisiin vietyä hyväksikäytettyjen ja riskissä olevien ihmisten ulottuville.

Ihmiskaupan vastainen toiminta kehittyy

Suomessa on verrattain hyvät rakenteet ihmiskaupan uhrien tunnistamiselle ja tukemiselle. Ihmiskaupan uhreille on valtion ylläpitämä auttamisjärjestelmä ja omat oleskelulupamuotonsa. Lisäksi ihmiskaupan vastaista toimintaa seuraa kansallinen ihmiskaupparaportoija ja monisektorista ihmiskaupan vastaista toimintaa koordinoi kansallinen koordinaattori. Kehityksestä huolimatta ihmiskaupan uhreille tarkoitetuissa palveluissa on yhä haasteita.

[3] Tutkimusta työperäisestä ihmiskaupasta: Jokinen, Ollus & Viuhko (2011): Ehdoilla millä hyvänsä. Työperäinen ihmiskauppa ja ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttö Suomessa.; Jokinen & Ollus (2014): ”Tuulikaapissa on tulijoita”: Työperäinen ihmiskauppa ja ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttö ravintola- ja siivouspalvelualoilla. Heuni, 2014.

Auttamisjärjestelmä vastaa ilman kotikuntaa olevien uhrien palveluista. Uhrit, joilla on kotikunta saavat palvelunsa kunnan kautta, jolloin kunta voi jälkeenpäin saada uhriutumisesta aiheutuneet palvelukulut korvattua ELY-keskuksesta. Kunnissa on erittäin usein epävarmuutta siitä, millaisia palveluita uhri tarvitsee ja ovatko ne korvauskelvollisia. Käytännössä tämä johtaa epätasa-arvoon uhrien kohtelussa niin, että suoraan auttamisjärjestelmältä palvelunsa saavat voivat olla paremmassa asemassa palvelunsaannin kannalta.

Ihmiskaupan uhrien erityistarpeisiin vastaavia palveluita on myös yhä haasteellista löytää Suomesta. Esimerkiksi aikuisten yksin elävien seksuaalista hyväksikäyttöä kokeneiden uhrien intensiivisempi ja pidempiaikainen kuntoutuminen on haasteellinen järjestää, sillä Suomesta puuttuvat tällaiset palvelut lähes täysin ja palvelutarjonta on alueellisesti epätasaista. Lisähaasteita tuottavat kieli- ja kulttuurikysymykset.

Tuoreessa auttamisjärjestelmää koskevassa lainsäädäntöuudistuksessa annettiin auttamisjärjestelmälle mahdollisuus myöntää ihmiskaupan uhrille harkinta- tai toipumisaika. Näiden ajanjaksojen keskeisenä tarkoituksena on ollut madaltaa avun hakemisen kynnystä, erityisesti viranomaisia ja rikosprosessin aloittamista pelkääville uhreille. Molempiin ajanjaksoihin sidotut ilmoitusvelvollisuudet kuitenkin heikentävät tätä tarkoitusta. Käytännössä uhrin on harkittava sitä, haluaako hän asiaansa poliisin tietoon jo siinä vaiheessa, kun hän hakeutuu auttamisjärjestelmään. Järjestöt kohtaavat edelleen uhreja, jotka eivät uskalla hakea apua viranomaisilta.

Ihmiskaupparikosten selvittäminen yhä haastavaa

Ihmiskaupan vastainen työ kytkeytyy vahvasti rikosprosessiin. Vaikka ihmiskaupparikosten tutkinnassa on Suomessa edistytty, liittyy rikosprosessiin yhä haasteita. Ihmiskaupparikoksia tulee maanlaajuisesti ilmi satunnaisesti, eikä Suomessa ole tähän rikostyyppiin erikoistunutta tutkintayksikköä. Näin ollen eri alueilla on eritasoista osaamista rikosten tutkintaan liittyen. Kyse on usein vaikeasti tutkittavista ja todennettavista rikoksista, joissa on usein valtioiden rajat ylittäviä elementtejä.

Myös uhrien oikeusavun kannalta tilanne on alueellisesti eriarvoinen, sillä asiantuntevia avustajia on usein hankalaa löytää. Uhrin oikeuksien toteutumisen kannalta osaavalla avustajalla on suuri merkitys. Osaava avustaja voi luoda turvallisen tuntuiset olosuhteet oikeuskäsittelyn ajaksi, mikä taas edesauttaa uhrin kykyä kertoa kokemuksistaan oikeudessa. Avustaja voi myös tukea usein traumatisoitunutta uhria kokemustensa jäsentämisessä sekä valmistaa häntä siihen, mitä oikeuskäsittelyssä on odotettavissa. Avustajan tärkeä tehtävä on myös kerätä riittävä dokumentaatio ja asiantuntijalausunnot esim. uhrien psyykkiseen tilaan ja muuhun rikoksen kannalta olennaisten tekijöiden todentamiseksi.

Rikosprosessi on usein uhreille suuren kynnyksen takana: rikostutkinnan lopputulema on hankalasti ennakoitavissa, prosessi voi kestää vuosia eikä uhri useinkaan koe tulevansa riittävästi suojelluksi rikosprosessin aikana tai sen päätyttyä. Rikosprosessien pitkä kesto on hankalaa erityisesti niissä tapauksissa, kun uhrilla on perhettä lähtömaassa tai toisessa EU-maassa. Esimerkiksi ihmiskaupan uhrin B-oleskelulupa ei mahdollista perheenyhdistämistä, mutta monilla uhreilla on alaikäisiä lapsia lähtömaassa. Suomen viranomaisilla ei ole mahdollisuutta suojata uhrin omaisia Suomen ulkopuolella. Uhrin näkökulmasta saattaa vaikuttaa siltä, että rikoksesta ilmoittaminen voi olla vaarallisempaa kuin siitä kertomatta jättäminen.

Varallisuuden kätkeminen rajat ylittävissä rikoksissa

Ihmiskauppa- tai lähirikoksissa voi olla tilanteita, että ihmiskaupasta tuomituilla tekijöillä on todellisuudessa varallisuutta Suomen/Euroopan ulkopuolella, mutta se on eri tavoin piilotettu niin, etteivät suomalaiset viranomaiset saa tätä tietoonsa. Näissä tapauksissa tekijöiltä ei pystytä perimään saatavia ja jos uhri on ainoa, joka varallisuudesta tietää, voi hän kokea tiedon paljastamisen liian vaaralliseksi. Tämän vuoksi asiasta ei uskalleta kertoa ja jos tekijä todetaan Suomessa varattomaksi, rikokseen liittyviä korvauksia haetaan valtionkonttorista. Tällöin tekijälle ei koidu toiminnasta niin suurta taloudellista vahinkoa ja hyväksikäytöstä saatava taloudellinen hyöty kannustaa jatkamaan toimintaa.

Kaupallisen seksin ala harmaalla alueella

Ihmiskaupparikollisuus on osa harmaata taloutta. Seksuaalisen hyväksikäytön tarkoituksiin tapahtuva ihmiskauppa linkittyy yleensä prostituutioon. Prostituutio, eli seksuaalipalveluiden myyminen ja ostaminen, tapahtuu suomalaisessa yhteiskunnassa työlainsäädännön ulkopuolella ja lähtökohtaisesti harmaan talouden piirissä. Suomalainen parituslainsäädäntö myös kriminalisoi käytännössä kaikenlaisen kolmansien osapuolten taloudellisen hyötymisen toisten prostituutiosta. Lisäksi prostituutiota säädellään ulkomaalais- ja järjestyslaissa. Kaupallisen seksin alaan liittyy myös vahva sosiaalinen stigma. Näin niilläkin kaupallisen seksin alueilla, jotka eivät ole rikoslaissa kiellettyjä, ihmiset harvemmin penäävät oikeuksiaan sosiaalisesta leimautumisesta ja epätietoisuudesta johtuen. Alalla toimii myös paljon ulkomaalaistaustaisia ihmisiä, joilla ei ole tietoa oikeuksistaan tai velvollisuuksistaan Suomessa.

Helsingissä 5.10.2015

Essi Thesslund
Pro-tukipiste ry